

The Role of Islamic Architecture in Enriching the Educational Environment of Iranian Schools

Zahed Ahmadzade ¹, Sayedabdollah Hojati ^{*2}, Roghaie Vahdat ³

¹ PhD student of Curriculum Planning Department, Marand Branch, Islamic Azad University, Marand, Iran. zzahmad.25@gmail.com

^{*2} (Corresponding author) Faculty Member, Curriculum Planning Department, Bonab Branch, Islamic Azad University, Bonab, Iran
dr.abdollah.hojjati@bonabiau.ac.ir

³ Faculty Member, Department of Educational Sciences, Urmia Branch, Islamic Azad University, Urmia, Iran. r.vahdat@iaurmia.ac.ir

Article Info

Research Article

Issue 54

Volume 21

Page 18 to 32

Submission Date: 2022/10/22

Review Date: 2022/11/27

Acceptance Date: 2023/02/07

Publication Date: 2024/06/21

Keywords

Validation,
Sāleh School,
Education,
Design,
Curriculum Guide.

Cite this article

Ahmadzade,Z. , Hojati,S. and Vahdat,R. (2024). The role of Islamic architecture in enriching the educational environment of Iranian schools. *Islamic Art Studies*, 21(54), 18-32.

 [dori.net/dor/20.1001.1.
***** ***/](https://doi.org/10.22034/IAS.2023.381186.2151)

 [dx.doi.org/10.22034/IAS.
.2023.381186.2151](https://doi.org/10.22034/IAS.2023.381186.2151)

ABSTRACT

The educational environment and its elements, such as architecture and spatial arrangement, play a significant role in the quality of education. The present study is applied in terms of its aim and employs an exploratory mixed-methods design, conducted through both documentary and fieldwork phases. The research process for designing the curriculum guide was based on research synthesis and the ten-element arrangement of the Akker model. For validating the research, a quantitative approach and a researcher-made questionnaire were utilized. The questionnaire's face and content validity were assessed using appropriate tools. Face validity was confirmed by experts and experienced professors. To estimate content validity, the target-content table was used, yielding a reliability coefficient of 0.87. The research population comprised the texts and statements from the Fundamental Reform Document of Education, the National Comprehensive Scientific Map, as well as professors and specialists. According to experts, the findings showed that 90% of the stated objectives, based on the Islamic normative system, are aligned and compatible with the governing principles of education in the Sāleh School model. Additionally, 90% of experts indicated that, given the dominance of the Islamic normative system in content production and the strengthening of students' core competencies, the content of the Sāleh School guide is comprehensive and consistent with the established principles and objectives. Furthermore, 85% of experts stated that the learning activities proposed in the guide for education and training have a higher degree of adaptability to the needs and characteristics of learners, schools, and society.

Research Objectives:

- To validate the Sāleh School curriculum in the context of the Islamic Republic of Iran's education system.
- To examine the impact of Islamic architecture on the enrichment of educational environments in Iranian schools.

Research Questions:

- How is the validation of the Sāleh School curriculum in the education system of the Islamic Republic of Iran conducted?
- What impact can Islamic architecture have on enriching the educational environment of Iranian schools?

Introduction

Education and training is a dynamic process and a delicate and challenging responsibility. One of the main issues in the country's education system is the attention to student upbringing based on the Islamic normative system, because educating students according to Islamic standards nurtures them to be religious and devout, enabling them to logically confront future challenges and problems. The question is whether teaching and education in the national education system have incorporated these issues into their curricula or if there has been insufficient attention to fundamental Islamic principles.

In the Fundamental Transformation Document, the characteristics of an ideal school—referred to as the Sāleh School—are considered, including simplification, adaptation, balance, flexibility, and cooperation, which play a vital role in creating a Sāleh School. In this context, the continuity of the Islamic educational atmosphere in Islamic architecture can also play an important role in improving the quality of schools.

In this approach, the Sāleh School must create an educational environment filled with constructive interaction and camaraderie among individuals, where each person competes with themselves to strengthen their own abilities (Mohammadi et al., 2013). The Sāleh School, as a learning organization, by fostering an interactive space between instructors and learners (with varying levels of expertise), facilitates the integration of experiences to identify life-affirming and life-negating points and ways to address them, tailored to the individual differences of learners (Theoretical Foundations of the Fundamental Transformation in the Formal Public Education System of the Islamic Republic of Iran, 2011, p. 357). The school environment is a socially targeted space that aims to provide a hierarchical series of opportunities and situations in which learners can progress towards excellence and acquire competencies, enabling them to correctly understand their own position and that of others, and to achieve both formal and informal learning (Hedayati & Khwarazmi, 2016). The long-term outcomes of education shape the destiny of a society, and if it is based on principled infrastructures and enriched in terms of goals, structure, and resources, it will ensure the sustainable development of society (Pirovani-Nia, 2016).

One of the lofty goals of the Fundamental Transformation Document is dynamism and transformation in the concept of school, so that the school is described as a Sāleh School with specific duties in nurturing and cultivating the youth of the country (Khavari, 2013, p. 2). The school, as a micro-scale learning environment, has an extraordinary role in shaping children's personalities. The Sāleh School, as the practical and concrete manifestation of the formal and public education system, is a flexible, dynamic,

thriving, and purposeful educational space that can provide learners with the necessary competencies to continuously understand and improve their situation based on the Islamic normative system (Mohajeran, 2015).

In Islam, education is founded on preparing learners to achieve a wholesome life (Hayat Tayyiba) in various individual and social dimensions. To this end, the rational principle, which emphasizes proportionality between means and ends, must be employed so that the educational atmosphere of home and school is appropriately shaped (Moshaiikh, 2017). According to the philosophy of education in the Islamic Republic of Iran, the Sāleh School, in terms of exemplifying educational methods based on Islamic and Iranian models, represents an Islamic lifestyle. Grounded in educational philosophy, the Sāleh School aims to foster health in the realms of belief and ethics, social and political health, physical and bodily health, artistic health, economic health, and scientific and technological health.

The importance and innovation of this research lie in designing a curriculum guide for the Sāleh School as a foundation for human education. To this end, it first elucidates the psychological, philosophical, and epistemological foundations of the Sāleh School in the Fundamental Transformation Document of Iran's education system. By describing the current situation and clarifying the desired status of the Sāleh School, it identifies the specifications for designing an optimal content guide for the Sāleh School and then conducts a feasibility study. Feasibility study is a controlled process that assesses the potential success or failure of an idea and analyzes the necessity before investment. It is a new opportunity that provides sufficient information for decision-making. In reviewing the research background, Barzegar and Izadi (2016) in their study titled "Interaction of Parents and Educators in Promoting Culture with Regard to the Fundamental Transformation Document" emphasized the significant role of parents prior to their children's entry into the formal education system. They also recommended that parents enhance their abilities in child-rearing matters. Heydari and Hosseinnejad (2015), in their investigation on the status of justice in the Fundamental Transformation Document of Iran's education system, found that achieving educational justice faces numerous challenges. Among these challenges are the idealistic nature of the approach and an incomplete ideological perspective on justice.

The review of prior research indicates that despite numerous efforts focused on analyzing the Fundamental Transformation Document in various domains—including religious education (Akbari, 2014), psychology (Najafi, 2015), philosophy for children (Sabbagh Hasanzadeh, 2016), and creativity (Bahrami, 2017)—no study has been conducted that fundamentally analyzes the document with respect to the concept of self-governance. However, related topics concerning self-governance and education have

been explored. For example, Heydari (2018) examined the formation of the concept of individual self-governance in the West and reviewed Western scholars' perspectives, analyzing components such as authenticity, rationality, and will within Iran's education system from a historical context. Beheshti (2016) discussed Western secular and humanistic thoughts that emphasize human independence, contrasting them with Islamic teachings that consider human limitations. By examining the research background, it can be stated that due to the recent emergence and national significance of the Sāleh School concept, all existing studies have been focused within the country. These studies primarily revolve around the features of the Sāleh School, the concept of Hayat Tayyiba (wholesome life), and its objectives from Islamic and Iranian viewpoints. They have largely concentrated on the rationale and nature of the Sāleh School, attempting to define, interpret, and delimit its concepts, and are predominantly library-based research. In contrast, the present study takes a step further by aiming to design a curriculum guide for the Sāleh School and subsequently conduct a feasibility study. This represents the innovation of the research. Moreover, given the importance of the Fundamental Transformation Document as a top-level policy document in the Islamic Republic of Iran's education system and the designation of the Sāleh School derived from this document, further investigations revealed that no curriculum guide design or feasibility study has been conducted in this domain. This identified scientific gap and necessity provided the impetus to initiate this research.

From the perspective of research objectives, this study is applied, and methodologically it employs a mixed exploratory approach, integrating both quantitative and qualitative methods. The research method is meta-methodological, and the stages of conducting the study for designing the curriculum guide are based on a qualitative meta-synthesis approach. For validation purposes, a quantitative approach using a researcher-made questionnaire was employed.

Conclusion

Validation is a study that assesses the potential success or failure of an idea and analyzes the necessity before investment. To validate a curriculum, it is essential to gather the opinions of specialists and experts in the relevant field regarding the designed curriculum. Therefore, validation refers to evaluating the curriculum using the perspectives and viewpoints of curriculum experts and subject matter specialists, both in practice and through content and learning theory assessment. In this context, the value and effectiveness of the curriculum are examined from multiple angles, including program objectives, effectiveness, content, model, teaching methods, and evaluation.

For the final review of the proposed curriculum guide's validity, a summary of the proposed model and related questions were sent to individuals qualified to judge in this area, including curriculum planning professors and education specialists. The questionnaire, designed to assess the ten elements of the curriculum, used a five-point Likert scale ranging from "strongly agree" to "strongly disagree." A total of 20 completed questionnaires were returned. To evaluate the questionnaire, both face validity and content validity were examined. Face validity was confirmed through expert opinions from experienced professors. Content validity was estimated using a content-target table.

The questionnaire's reliability, measured by Cronbach's alpha, was 0.89, indicating suitable reliability for this instrument and its use in validating the proposed curriculum guide. The questionnaire contained 20 questions derived from the operational definitions of variables and research objectives, characteristics of the Sāleh School, and the ten-element arrangement of the Akker model, employing a Likert scale.

Overall, the results showed that most experts stated the mentioned objectives align and are consistent with the governing principles of education in the Sāleh School. Experts affirmed that the Sāleh School curriculum content is comprehensive and appropriately designed according to the principles and objectives. They also noted that the learning activities in the proposed curriculum guide exhibit a higher adaptability to the needs and characteristics of students, schools, and society. Experts agreed that considering the Sāleh School curriculum model, a logical connection exists among the curriculum elements and the studied domains.

Examining the obstacles and challenges of the curriculum is not intended as criticism. From the outset, the Fundamental Transformation Document and the Sāleh School aimed to initiate change and transformation in the existing educational environment, fostering growth and societal development. Therefore, continuous presence and supervision by the Supreme Council of the Cultural Revolution in the process of regular revision every five years is necessary and beneficial to prevent the document's obsolescence. A prerequisite for forming an optimal curriculum is the regular infusion of new scientific findings and achievements into the curriculum system.

In designing the Sāleh School curriculum, it is essential to prevent the dominance of administrative matters and purely political thoughts over the scientific aspect, and to apply realism in implementation. Since the curriculum must pass through reality to achieve its ultimate goal, the Sāleh School curriculum should be idealistic yet pragmatic to bridge the gap between theory and practice. Furthermore, the *raison d'être* of any educational system is the realization of its defined objectives. The Sāleh School is the

platform for achieving the system's goals, where proper education based on Islamic principles is to be realized. The richness of the learning environment to meet students' needs, the school's flexibility, and its dynamism must respond to students' interests and characteristics. This requires reviewing and monitoring global experiences and successful educational systems compatible with the Sāleh School, both in terms of the school's physical structure and curriculum, which is globally minded.

Since feasibility studies must fully reflect curriculum objectives, it is necessary to state that the assumptions of this school's model align with human values, providing the necessary foundation to achieve the vision and global functions of an ideal school. It also harmonizes with the latest scientific developments and educates students according to modern world needs, while embodying Islamic and Iranian civilization's value propositions. This is a strength of the Sāleh School curriculum, enabling it to actively address forthcoming challenges across various fields.

The logic, objectives, policies, content, methods, and other curriculum elements are designed to form a humanistic, Islamic, and Iranian model. The Sāleh School lifestyle embodies behaviors standardized by humanistic, Islamic, and Iranian criteria, facilitating the realization of Hayat Tayyiba (wholesome life) and guiding individuals toward perfection. This school seeks to educate learners who, when facing contemporary global challenges, can act intelligently with a correct understanding of themselves and others.

The Sāleh School is designed based on the Islamic normative system and draws upon the insights of Iranian Islamic thinkers as well as global experiences to create an ideal Islamic lifestyle. Finally, it should be noted that document development and design always involve analyses that contribute to their evolution and improvement. The emphasis in the third part of chapter eight of the Fundamental Transformation Document on its revision and updating, along with the mention in clause 22 of conducting strategic, forward-looking studies and developing and implementing future-oriented programs, underscores the importance and necessity of periodic review and completion of the document. Consequently, after revising the Fundamental Transformation Document, necessary changes should also be applied to the design of the Sāleh School curriculum guide.

References

- Aghaei, Ali. (2010). *Futurology in Education*. Mashhad: Astan Quds Razavi, Behnashr Publishing Company. [In Persian].
- Aghazadeh, Ahmad. (2004). *Issues of Education in Iran*. Tehran: SAMT Publishing.

[In Persian].

Alschuler, A.S. (Ed.) (1982). *Values Concepts and Techniques* (Revised Ed.). Washington, D.C.: National Education Association.

Amani, Mahmoud. (2008). *Theoretical Model of Scientific and Technological Education in the Education System of the Islamic Republic of Iran*. National Education Document Drafting Project, Theoretical Studies Committee. [In Persian].

Amani, Mahmoud. (2011). *Examining the Current Status of Science and Technology Education for Students and Its Evaluation Based on the Main Components of Education*. Supreme Council of Education: National Education Document Drafting Project. [In Persian].

Amiri, Kaveh. (2013). *Pure Life: An Introduction to Attaining Nearness to God as the Ultimate Goal in the Developing Education System*. [In Persian].

Amini Mashhadi, Samaneh & Ghaffari, Abolfazl. (2013). *A Reflection on Approaches to Value Education: A Look at the Position and Transformation of Value Education in the Education System*. Abstracts of the Fourth National Conference of the Iranian Association of Philosophy of Education, Ferdowsi University, Mashhad. [In Persian].

Asasnameh Daneshgah Farhangian. (2012). Vice-Presidency for Education and Research. [In Persian].

Azamati, Hamidreza; Norouzian Maleki, Saeed & Pourbagher, Somayeh. (2019). "Islamic Education Model and the Concept of Satisfaction in the Architectural Design of Iranian Schools." *Fifth Congress on Islamic Humanities*. [In Persian].

Bagheri, Khosro. (2003). "An Introduction to the Philosophy of Education in the Islamic Republic of Iran." *Journal of Educational Innovations*, No. 4. [In Persian].

Bazorgzadeh, Marjan. (2019). "Designing a School with an Islamic Architectural Approach with Emphasis on Iranian-Islamic Architectural Teachings in Shahrud City." *Sixth National Conference on Applied Research in Civil Engineering and Urban Management*. [In Persian].

Beheshti, Mohammad. (2009). "Methods of Spiritual Education." *Bimonthly Journal of Ethics and Moral Education*, No. 14, Qom: Darolhoda Cultural Institute. [In Persian].

Berman, L.M. (1968). *New Priorities in the Curriculum*. Columbus, OH: Charles E. Merrill.

Elm al-Hoda, Jamilah. (2004). *Philosophical Explanation of the Hidden Functions of Information Technology*. Conference on Curriculum in the Age of Information and Communication Technology. Tehran: Ayizh. [In Persian].

Elm al-Hoda, Jamilah. (2007). *Philosophy of Formal Education from an Islamic Perspective*. Ministry of Education. [In Persian].

Eiman, Mohammad Taghi. (2012). *Qualitative Research Methodology*. Qom:

- Research Institute of Hawzeh and University. [In Persian].
- Emami Bidokhti, Ali Akbar; Rastgar, Abbasali & Nameni, Ahmad. (2015). "A Superior Future in the Development of the Country's Human Capital; A Probable Scenario for the Horizon of 2031." *Research and Planning in Higher Education*, 21(3): 31–55. [In Persian].
- Elyasi, Farangis; Kamarei, Alireza & Soltani, Iraj. (2016). "Explanation and Analysis of Curriculum with a Foresight Approach in the Horizon of 2025." *Second National Conference on Teacher Education*. Isfahan: Farhangian University. [In Persian].
- Grant, J. (2018). *Principles of Curriculum Design*. The Open University, Milton Keynes, UK.
- Gutek, Gerald L. (2007). *Philosophical Schools and Educational Views*. Translated by Mohammad Jafar Pak Seresht. Tehran: SAMT Publishing. [In Persian].
- Hassani, Mohammad. (2006). *Developing the Philosophical and Religious Framework for the National Education Document*. Theoretical Studies Committee. [In Persian].
- Hedayati, Fereshteh & Khwarazmi, Rahmatollah. (2016). "Pathology of Implementing Transformation Document Programs Based on Organizational Change Management Principles." *Rahbord-e Tose'eh*, No. 45: 240–259. [In Persian].
- Homan, Heidar Ali. (2006). *Practical Guide to Qualitative Research*. Tehran: SAMT Publishing. [In Persian].
- Iraqieh, Alireza & Baghernezhad, Roghieh. (2018). *Explaining Foresight in Curriculum Development*. Second International Conference on Modern Developments in Management, Economics, and Accounting, Tehran: International Koush Company. [In Persian].
- Keshavarzi, Mehdi; Yarmohammadian, Mohammad Hossein & Nadi, Mohammad Ali. (2017). "Designing a Model of Teaching Methods Based on Foresight Development in Iranian Higher Education." *New Approach in Educational Management*, 8(4): 157–173. [In Persian].
- Khalifeh, Reza & Khalifeh, Mostafa. (2018). "The Foresight Approach and Its Role and Objectives in Modern Curriculum Design." *Educational Research*, 15: 19–31. [In Persian].
- Khavari, Abuzar & Zarei, Khadija. (2013). "Characteristics of a Virtuous School in the Fundamental Transformation Document of Education." *Journal of Educational Innovations*, Vol. 2, No. 1. [In Persian].
- Khavari, Abuzar et al. (2016). "Characteristics of a Virtuous School in the Fundamental Transformation Document of Education." *Third National Conference on Strategies for Developing and Promoting Educational Sciences, Psychology, Counseling, and Education in Iran*. [In Persian].

- Khomeini, Ruhollah. (2017). *Sahifeh-ye Noor* (Vol. 15). Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Persian].
- Khwarazmi, Shahindokht. (2007). *Powershift*. 8th Edition, Tehran: Elm. [In Persian].
- Kulayni, Muhammad ibn Yaqub. (n.d.). *Usul al-Kafi*. Translated and Annotated by Seyyed Javad Mostafavi. Tehran: Elmiyeh Islamiyeh Bookstore. [In Persian].
- Maleki, Hassan. (2000). *Foundations of Curriculum Planning for Primary and Secondary Education*. 9th Edition, Tehran: SAMT Publishing. [In Persian].
- Maleki, Hassan. (2005). *Curriculum Planning (Practical Guide)*. Mashhad: Payam-e Andisheh. [In Persian].
- Maleki, Hassan. (2005). *Curriculum Planning*. Mashhad: Payam-e Andisheh. [In Persian].
- Maleki Far, Aghil. (2006). *Fundamentals of Foresight: The Science and Art of Discovering the Future and Shaping Tomorrow's Ideal World*. Tehran: Karaneh Elm Cultural Publications. [In Persian].
- Marsh, Colin. (n.d.). *Key Concepts in Curriculum*. Translated by Sirous Asadian. Tehran: Islamic Azad University Press. [In Persian].
- McNeil, J.D. (1985). *Curriculum: A Comprehensive Introduction* (3rd Ed.). Boston: Little, Brown.
- Mehdian, Mohammad Jafar. (2006). *Foundations and Principles of Education*. Tehran: Savalan Publishing. [In Persian].
- Mehrmohammadi, Mahmoud. (2008). "Theoretical Model of the Curriculum Subsystem in the Education System of the Islamic Republic of Iran." *National Education Document Drafting Project*, Theoretical Studies Committee. [In Persian].
- Mehrmohammadi, Mahmoud. (2008). *Curriculum: Perspectives, Approaches, and Visions*. Mashhad: Behnashr Publishing Company. [In Persian].
- Mehrmohammadi, Mahmoud. (2010). *Speech at the Scientific Meeting on Research Findings Regarding the Compliance of Supreme Council of Education Goals in Curricula*. 8th Floor Hall, Organization for Educational Research and Planning. [In Persian].
- Miller, John. (1943). *Curriculum Theories*. Translated by Mahmoud Mehrmohammadi. Tehran: SAMT Publishing. [In Persian].
- Moore, M. (2021). *Six Steps of Curriculum Design*. Rotherham, South Yorkshire: Education Administration Programs.
- Nelson, Annabel. (1948). *Curriculum Design*. Translated by Yousef Rezapour. Tehran: SAMT Publishing. [In Persian].
- Nourian, Mohammad. (2009). *Practical Guide to Content Analysis of Textbooks*. Tehran: Shoura Publishing. [In Persian].
- Parsa, Abdollah; Keshavarzi, Fahimeh & Dehghan, Najmeh. (2011). "Measuring the

- Effectiveness of Higher Education on Foresight Capabilities and Academic Success of Students.” *First International Conference on Management, Foresight, Entrepreneurship and Industry in Higher Education*, Sanandaj. [In Persian].
- Pedram, Abdolrahim. (2020). “The Concept of Weak Signals in Foresight.” *Defensive Foresight*, No. 17. [In Persian].
- Peyrovani Nia, Pooneh & Peyrovani Nia, Pegah. (2013). *Analysis of the Fundamental Transformation Document of Education in Terms of the Importance of Organizational Learning*. Shiraz: Fars Province Education Department. [In Persian].
- Piri, Mousa; Talebzadeh, Mohsen & Azimi Givi, Mohammad. (2014). *Quantitative and Qualitative Research Methods*. Tehran: Sedaghat Publishing. [In Persian].
- Samadi, Masoumeh & Rezaei, Monireh. (2011). “The Role of Family in Formal and Public Education from the Perspective of Science and Religion.” *Research on Islamic Education Issues*, No. 12: 95–117. [In Persian].
- Shamali, Abbasali. (2009). *Developing the Philosophical and Religious Foundations of the National Education Document*. National Education Document Drafting Project, Theoretical Studies Committee. [In Persian].
- Shariari Nejad, Ali Akbar. (1998). *Philosophy of Education*. Tehran: Amir Kabir Publications. [In Persian].
- Short, Edmund C. (2019). *Curriculum Studies Methodology*. Translated by Mahmoud Mir Mohammad. Tehran: SAMT Publishing. [In Persian].
- Shokouhifar, Hossein & Surgeh, Faizeh. (2011). “The Realization of Characteristics of a Virtuous School from the Perspective of Elementary School Teachers.” *First National Conference on New Findings in Teaching and Learning*. [In Persian].
- Tabatabai, Muhammad Husayn. (1991). *Tafsir al-Mizan* [al-Mizan Exegesis]. Qom: Dar al-Ilm Institute. [In Persian].

نقش معماری اسلامی در غنای محیط آموزشی مدارس ایران

زاهد احمدزاده^۱، سیدعبداله حجتی^۲، رقیه وحدت^۳

^۱ دانشجوی دکتری گروه برنامه‌ریزی درسی، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران، Zzahmad.25@gmail.com

^۲ (نویسنده مسئول) عضو هیأت علمی گروه برنامه‌ریزی درسی، واحد بناب، دانشگاه آزاد اسلامی، بناب، ایران، dr.abdollah.hojjati@bonabiau.ac.ir

^۳ عضو هیات علمی گروه علوم تربیتی، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران، r.vahdat@iaurmia.ac.ir

چکیده

محیط آموزشی و عناصر آن چون معماری و چیدمان نقش مهمی در کیفیت آموزش دارند. پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش جزو طرح‌های آمیخته اکتشافی است که در طی دو بخش اسنادی و میدانی انجام شد. مراحل اجرای تحقیق برای طراحی راهنمای برنامه درسی براساس سنتز پژوهی و براساس چیدمان ده عنصری الگوی اگر انجام گرفت. برای اعتبارسنجی تحقیق از رویکرد کمی و از پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده شد. به‌منظور بررسی پرسش‌نامه، روایی صوری، روایی محتوایی با ابزارهایی مورد بررسی قرار گرفت. روایی صوری با استفاده از نظر متخصصان و اساتید مجرب مورد تأیید قرار گرفت. به‌منظور برآورد روایی محتوایی نیز از جدول هدف محتوا استفاده شد و ضریب پایایی آن ۰/۸۷، درصد به‌دست آمد. جامعه آماری پژوهش شامل جملات و متون سند تحول بنیادین و نقشه جامع علمی کشور و نیز اساتید و متخصصان می‌باشد. براساس اظهارنظر متخصصان نتایج تحقیق نشان داد که ۹۰٪ درصد از اهداف ذکر شده براساس نظام معیار اسلامی با اصول حاکم بر تعلیم و تربیت مدرسه صالح، ارتباط، هم‌خوانی و انطباق دارد. همچنین ۹۰٪ متخصصان اظهار داشتند که نظر به حاکمیت نظام معیار اسلامی در تولید محتوا و تقویت شایستگی‌های پایه دانش‌آموزان، محتوای راهنمای مدرسه صالح دارای جامعیت بوده و متناسب با اصول و اهداف تدوین شده است. ۸۵٪ متخصصان اظهار داشتند که فعالیت‌های یادگیری راهنمای پیشنهادی برای تعلیم و تربیت قابلیت انطباق‌پذیری بالاتری با نیازها و خصوصیات فراگیران، مدرسه و جامعه دارد.

اهداف پژوهش:

۱. اعتبارسنجی برنامه درسی مدرسه صالح در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران.
۲. بررسی تأثیر معماری اسلامی بر غنای محیط آموزشی مدارس ایران.

سؤالات پژوهش:

۱. اعتبارسنجی برنامه درسی مدرسه صالح در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران چگونه است؟
۲. معماری اسلامی چه تأثیری می‌تواند بر غنای محیط آموزشی مدارس ایرانی داشته باشد؟

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

شماره ۵۴

دوره ۲۱

صفحه ۱۸ الی ۳۲

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۱/۰۷/۳۰

تاریخ داوری: ۱۴۰۱/۰۹/۰۶

تاریخ صدور پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۱۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۴/۰۱

کلمات کلیدی

اعتبارسنجی،

مدرسه صالح،

آموزش و پرورش،

طراحی،

راهنمای برنامه درسی.

ارجاع به این مقاله

احمدزاده، زاهد، حجتی، سیدعبداله، & وحدت، رقیه. (۱۴۰۳). نقش معماری اسلامی در غنای محیط آموزشی مدارس ایران. مطالعات هنر اسلامی، ۲۱(۵۴).

dorl.net/dor/20.1001.1.*

***** ***/

dx.doi.org/10.22034/IAS

.۲۰۲۳.۳۸۱۱۸۶.۲۱۵۱

مقدمه

تعلیم و تربیت فرایندی پویا است و مسئولیتی ظریف و دشوار است. یکی از مسائل اصلی در نظام آموزش کشور، توجه به تربیت دانش آموزان باتوجه به نظام معیار اسلامی است؛ چراکه آموزش دانش آموز با معیارهای اسلامی، دانش آموزان را متدین و دیندار بار می آورد و باعث می شود که دانش آموزان با مسائل و مشکلاتی که در آینده پیش می آید به طور منطقی برخورد کنند. مسئله این است که آیا تدریس و آموزش در نظام آموزشی کشور این مسائل را در برنامه های درسی خود لحاظ کرده است یا توجه کمتری به اصول بنیادی اسلامی شده است؟ در سند تحول بنیادین، ویژگی هایی مدرسه مطلوب که از آن به مدرسه صالح عنوان شده، مدنظر است که به شرح ذیل است: ساده سازی، متناسب سازی، تعادل، انعطاف پذیری و مشارکت و تعاون نقش مهمی در ایجاد مدرسه صالح دارد. در این میان، تداوم فضای تربیتی اسلامی در معماری اسلامی نیز می تواند نقش مهمی در ارتقای کیفی مدارس داشته باشد.

در این رویکرد، مدرسه صالح نیز لازم است، محیط تربیتی خود فضایی را آکنده از تعامل و رفاقت سازنده با دیگران نماید و رقابت هر فرد با خودش برای تقویت بیش از پیش خودش باشد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۲). مدرسه صالح به عنوان سازمان یادگیرنده با ایجاد فضای تعاملی میان مربیان و متربیان (با سطوح خبرگی متفاوت) امکان ترکیب و به هم پیوستن تجربیات برای شناخت نقاط هستی بخش و هستی زدا و راه های مواجهه با آن را متناسب با تفاوت های فردی متربیان تدارک بیند (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰: ۳۵۷). محیط مدرسه یک فضایی است که به صورت اجتماعی هدف گذاری شده و در پی آن است که فرصت ها و موقعیت های سلسله واری را فراهم آورد تا در آن متربیان به سوی تعالی قدم برداشته و به کسب شایستگی ها بپردازند تا فهمی درست از موقعیت خود و اطرافیان داشته و به سمت یادگیری های رسمی و غیررسمی نائل شوند (هدایتی و خوارزمی، ۱۳۹۵). نتایج حاصل از آموزش و پرورش در بلندمدت، سرنوشت یک جامعه را ترسیم می کند و اگر دارای زیرساخت های اصولی بوده و از منظر طراحی در حوزه اهداف، ساختار و منابع از غنای لازم برخوردار باشد، توسعه جامعه را در درازمدت تضمین خواهد کرد (پیروانی نیا، ۱۳۹۵).

یکی از اهداف والای سند تحول بنیادین پویایی و تحول خواهی در برداشت مفهوم مدرسه است؛ چنان که در متن این سند از مدرسه با عناوین مدرسه صالح که دارای وظایف خاصی در پرورش و بارآوری نونهالان این مرزوبوم دارد سخن به میان آمده است (خاوری، ۱۳۹۲: ۲). مدرسه به عنوان محیط یادگیری در مقیاس خرد اهمیت فوق العاده در شکل گیری شخصیت فرزندان دارد. مدرسه صالح به عنوان کانون عمل و جلوه عینی نظام تربیت رسمی و عمومی، فضای تربیت منعطف، پویا، بالنده و هدفمند است که می تواند زمینه کسب شایستگی های لازم را در متربیان برای درک و اصلاح مداوم موقعیت براساس نظام معیار اسلامی فراهم می کند (مهاجران، ۱۳۹۴). در اسلام تربیت بر این اصل استوار است که متربیان را برای رسیدن به حیات طیبه در ابعاد مختلف فردی و اجتماعی آماده سازد و در این راستا باید از اصل عقلانی که به تناسب بین وسیله و هدف قائل است، بهره جست تا فضای تربیتی خانه و مدرسه

به‌گونه‌ای رقم بخورد (مشایخ، ۱۳۹۶). براساس فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران، مدرسه صالح به لحاظ ارائه مصادیق و روش‌های تربیت بر مبنای الگوی اسلامی و ایرانی، یک سبک زندگی اسلامی محسوب می‌شود. باتکیه بر مبانی فلسفه تربیت، مدرسه صالح قرار است سلامت را در ساحت اعتقادی و اخلاقی، سلامت در ساحت اجتماعی و سیاسی، سلامت در ساحت زیستی و بدنی، سلامت در ساحت هنری، سلامت در ساحت اقتصادی و سلامت در ساحت علمی و فناوری را رقم بزند. اهمیت موضوع این پژوهش و نوآوری‌اش از آن روست که به طراحی راهنمای برنامه درسی مدرسه صالح به‌عنوان بستر تربیت انسان پرداخته و برای این کار ابتدا به تبیین مبانی روان‌شناسی، فلسفی و جامعه‌شناختی مدرسه صالح در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران می‌پردازد و با توصیف وضعیت موجود و تبیین وضعیت مطلوب مدرسه صالح به بیان مختصات طراحی راهنمای مطلوب محتوای مدرسه صالح می‌رسد و سپس امکان‌سنجی انجام می‌گیرد. امکان‌سنجی، مطالعه‌ای است که میزان موفقیت و شکست یک ایده بالقوه را مطرح کرده و ضرورت پیش از سرمایه‌گذاری را تجزیه و تحلیل می‌نماید. مطالعات امکان‌سنجی فرایندی کنترل شده برای مشخص نمودن مشکلات و مزایای اجرای یک پروژه است. فرصت جدیدی است که اطلاعات کافی را برای تصمیم‌گیری فراهم می‌نماید.

در بررسی پیشینه تحقیق، برزگر و ایزدی (۱۳۹۵) در تحقیقات خود با عنوان «تعامل اولیا و مربیان در ترویج فرهنگ باتوجه به سند تحول بنیادین» به نقش پررنگ اولیا و قبل از حضور فرزندان در نظام آموزش و پرورش رسمی تأکید نموده و نیز توصیه دارند اولیای توانایی‌های خود را در امور تربیت فرزندان افزایش دهند. حیدری و حسین‌نژاد (۱۳۹۴) نتایج تحقیقاتشان با عنوان جایگاه عدالت در سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش ایران حاکی از این است که تحقق عدالت آموزشی با چالش‌های عدیده‌ای مواجه است یکی از چالش‌ها، ماهیت رویکرد آرمان‌گرایی بوده و چالشی دیگر نگاه ناقص ایدئولوژیکی به عدالت است. پیشینه تحقیق حکایت از آن دارد با وجود تلاش‌های عدیده با محور تحلیل سند تحول در حوزه‌های متعدد اعم از تربیت دینی (اکبری، ۱۳۹۳)، روان‌شناسی نجفی (۱۳۹۴) فلسفه برای کودکان (صبغ حسن‌زاده، ۱۳۹۵)، خلاقیت بهرامی (۱۳۹۶) تحقیقی که اساس آن تحلیل سند تحول با موضوع خودگردانی باشد انجام نشده است. البته موضوعات مشابهی با موضوع خودگردانی و تعلیم تربیت انجام شده، مانند حیدری (۱۳۹۷) نحوه تشکیل دیدگاه خودگردانی فردی در غرب و بررسی نظرات اندیشمندان غربی را مورد بررسی قرار داده و مؤلفه‌های اصالت رفتار عقلانیت و اراده را در نظام تعلیم و تربیت ایران در بستر تاریخی مورد واکاوی قرار داده است. بهشتی (۱۳۹۵) نیز با بیان آرام و اندیشه‌های غربی بر محور اومانستی نگاه توأم با افراط بر مستقل بودن انسان‌ها دارند و براساس آیین اسلام محدودیت‌های بشر مدنظر گرفته است. با بررسی پیشینه پژوهش می‌توان این‌گونه عنوان کرد که نظر به تازگی موضوع مدرسه صالح و ملی بودن آن، فلذا همه پژوهش‌های صورت گرفته به داخل کشور معطوف است و نیز پژوهش‌ها حول ویژگی‌های مدرسه صالح و حیات طیبه و اهداف آن از منظر اسلامی و ایرانی و در حوزه چرایی و چیستی مدرسه صالح بوده و سعی در بیان ویژگی‌ها و تعریف و تفسیر واژه‌ها و بیان حدود و صدور آن دارند و همگی از نوع پژوهش‌های کتابخانه است. ولی این پژوهش یک‌قدم پا را فراتر نهاده و به دنبال طراحی راهنمای

برنامه درسی مدرسه صالح و سپس امکان‌سنجی آن است. این همان نوآوری پژوهش است. از طرف دیگر، باتوجه به اهمیت سند تحول بنیادین در ایران اسلامی به‌عنوان اسناد بالادستی نظام تعلیم و تربیت و عنوان مدرسه صالح که برگرفته از سند تحول بنیادین است، با بررسی‌های بیشتر مشخص شد که در حوزه مدرسه صالح طراحی راهنمای برنامه درسی و سپس امکان‌سنجی آن صورت نگرفته و خلأ علمی موجود را شناسایی و ضروری بودن آن، بهانه آغاز کار گردید. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از لحاظ روش، آمیخته از نوع اکتشافی است؛ طوری که در اجرای آن روش‌های کمی و کیفی در کنار هم به‌کار گرفته شدند. روش تحقیق در این پژوهش متا متد و مراحل اجرای تحقیق برای طراحی راهنمای برنامه درسی براساس رویکرد سنتزپژوهی که یک رویکرد کیفی است، بوده و نیز برای اعتبارسنجی تحقیق از رویکرد کمی و از پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده شده است.

۱. جامعه آماری

جامعه آماری برای تبیین مبانی روان‌شناسی، فلسفی، جامعه‌شناختی و برنامه درسی مدرسه صالح در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران مقالات مرتبط با مبانی سه‌گانه و نیز متخصصان و صاحب‌نظران آموزشی هستند. همچنین، جامعه آماری برای بررسی وضعیت موجود، کلیه اسناد و مدارک بالادستی خواهد بود. جامعه آماری برای تشخیص وضعیت مطلوب، الگوهای موجود مدرسه صالح و کلیه اسناد سند تحول بنیادین مرتبط با پژوهش است. جامعه آماری برای طراحی الگوی مطلوب، پیشینه تحقیقات، مبانی نظری، و همچنین مصاحبه با متخصصان و صاحب‌نظران آموزشی است. از سوی دیگر، جامعه آماری برای اعتبارسنجی راهنمای برنامه درسی، متشکل از متخصصان و صاحب‌نظران تعلیم و تربیت است.

شایان ذکر است، نمونه‌گیری نظری از نوع هدفمند و ملاک‌محور بوده و به‌صورت ذیل انجام شده است: برای تبیین مبانی روان‌شناسی، فلسفی، جامعه‌شناختی و برنامه درسی مدرسه صالح در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران کلیه مقالات مرتبط با موضوع تحقیق و منابع اسناد بالادستی آموزش و پرورش بود که بررسی شد؛ در بخش تعیین وضعیت موجود و جهت تحلیل، کل جامعه آماری انتخاب شدند. در بخش تشخیص وضعیت مطلوب نیز، الگوهای موجود در آموزش مدرسه تحت بررسی قرار گرفت؛ بخش طراحی راهنمای مطلوب نیز متشکل از پیشینه تحقیقات داخلی، مبانی نظری، الگوهای موجود در زمینه مدرسه صالح و همچنین متخصصان برنامه‌ریزی درسی است؛ بخش امکان‌سنجی نیز ملاک‌محور بوده و از وجود متخصصان درسی که دارای ملاک‌هایی مانند (مدرك تحصیلی دکتری، دارای تجربه عملی و همچنین تألیف مقالات و کتب در زمینه پژوهش) هستند، بهره‌مند شدیم.

روش جمع‌آوری اطلاعات جامعه آماری به این شکل بود که:

۱- برای تعیین مبانی روان‌شناسی، فلسفی، جامعه‌شناختی و برنامه درسی مدرسه صالح در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران کلیه اسناد و مباحث مرتبط به‌صورت کتابخانه‌ای و مصاحبه نیمه‌ساختار یافته بررسی شد؛

- ۲- برای تعیین وضعیت موجود، کلیه اسناد تحلیل محتوا شد و تشخیص وضعیت مطلوب، الگوهای موجود در آموزش مدرسه صالح، طرح تحول بنیادین آموزش و پرورش، نقشه جامع علمی کشور مورد مطالعه قرار گرفت؛
- ۳- در بخش طراحی راهنمای الگو نیز، ساختارهای مناسب در مورد ویژگی‌های الگوی پیشنهادی، با در نظر گرفتن پیشینه تحقیقات داخلی، مبانی نظری مرتبط با پژوهش و همچنین الگوهای موجود در زمینه برنامه درسی و مدرسه صالح انجام گرفت؛
- ۴- در بخش امکان‌سنجی طراحی راهنمای مورد نظر نیز، جهت تعیین امکان‌سنجی طراحی راهنمای مطلوب برنامه درسی مدرسه صالح و همچنین رفع نقایص احتمالی، پرسش‌نامه‌ای در اختیار آگاهان این امر، قرار گرفت.
- در تحقیق حاضر ابزار گردآوری اطلاعات برای سؤال ۱ (بررسی اسناد و مدارک و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته)، برای سؤال ۲ (چک‌لیست)، برای سؤال ۳ (مصاحبه، یادداشت‌ها و فیش‌برداری) و برای سؤال ۴ (پرسش‌نامه) است. باتوجه به آمیخته بودن روش و چندمرحله‌ای بودن آن، ابزار و روش‌های گردآوری داده‌ها، متفاوت بوده است.
- بررسی و شناسایی مبانی روان‌شناسی، فلسفی، جامعه‌شناختی و برنامه درسی مدرسه صالح در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران باتوجه به تجارب، اسناد بالادستی با بررسی اسناد به صورت کتابخانه‌ای و فیش‌برداری و استنادی و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته صورت گرفت.
- مرحله بررسی وضعیت موجود کلیه اسناد تحلیل شدند و تشخیص وضعیت مطلوب، الگوهای موجود در آموزش مدرسه صالح، طرح تحول بنیادین آموزش و پرورش، نقشه جامع علمی کشور مورد مطالعه قرار گرفتند. اطلاعات مورد نیاز از دو طریق جمع‌آوری گردید:
- الف- برای بررسی وضعیت موجود (تحلیل روی آموزش مدرسه صالح، طرح تحول بنیادین آموزش و پرورش، نقشه جامع علمی کشور) و برای تشخیص وضعیت مطلوب (الگوهای موجود در زمینه مدرسه صالح و کلیه اسناد بالادستی مرتبط با پژوهش) استفاده شد.
- این روش آنتروپی شانون است که پردازش داده‌ها را در بحث تحلیل با نگاه جدید و به صورت کمی مطرح می‌کند. براساس این روش تحلیل داده‌ها، در تحلیل بسیار قوی‌تر و معتبرتر عمل می‌کند. آنتروپی در تئوری اطلاعات، شاخصی است برای اندازه‌گیری عدم اطمینان که به وسیله یک توزیع احتمال بیان می‌شود. براساس این روش که به مدل جبرانی مشهور است، محتوای مدرسه صالح و اسناد بالادستی مورد بررسی قرار گرفت.
- ب- مصاحبه با متخصصان و کارشناسان برنامه‌ریزی درسی و چگونگی انتخاب:
- در این مرحله با متخصصان برنامه‌ریزی درسی با ملاک‌هایی مانند مدرک تحصیلی Ph. D، آگاهی درباره دانش موضوعی تألیف مقاله، کتاب در زمینه مربوط و تجربه عملی یا آشنایی با مسائل تربیتی با مدرک دکترا و کارشناسی ارشد با تنظیم وقت قبلی مصاحبه‌ای نیمه‌ساختارمند به منظور شناسایی مؤلفه‌ها و ساختارهای مناسب در مورد

ویژگی‌های الگو با آن‌ها صورت گرفت و کلیه مصاحبه‌ها ضبط و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و در نهایت از طریق مصاحبه و پرسش‌نامه الگوی پیشنهادی با آگاهان کلیدی اعتبارسنجی و رفع نقایص الگوی پیشنهادی به کار گرفته شد.

در بخش طراحی راهنمای برنامه درسی، از الگوی اگر استفاده شد. به منظور شناسایی مؤلفه‌ها و مفروضه‌ها و ساختارهای مناسب در مورد ویژگی‌های الگوی پیشنهادی، با در نظر گرفتن پیشینه تحقیقات داخلی و خارجی، مبانی نظری و الگوهای موجود، مصاحبه‌ای نیمه ساختاریافته با اساتید، متخصصین تعلیم و تربیت، مؤلفین کتب انجام گرفت. در بخش اعتباریابی الگوی مورد نظر از اساتید و متخصصین برنامه‌ریزی درسی، مؤلفین کتب، کارشناسان حوزه تعلیم و تربیت با ملاک‌هایی مانند مدرک تحصیلی Ph.D، دارای مقاله و کتاب با ابزاری به نام پرسش‌نامه محقق استفاده شد.

۲. مراحل انجام تحقیق

در مرحله اول، برای دستیابی به چارچوب نظری، پایه‌های تئوریک و مبانی نظری مدرسه صالح مورد مطالعه متخصصان تعلیم و تربیت قرار گرفت. در این مرحله، پایه‌های تئوریک و مبانی نظری در منابع و متون داخلی: کتاب‌ها، مقالات، تحقیقات انجام شده در داخل و سایت‌های اینترنتی مرتبط با موضوع مورد بررسی و اطلاعات لازم جمع‌آوری گردید. سپس یافته‌های تحقیق با توجه به روش پدیدارشناسی به مصاحبه نیمه ساختاریافته با متخصصان تعلیم و تربیت، کارشناسان و اساتید انجام شد و سپس تجزیه و تحلیل شد و مشخص شد که یافته‌های تحقیق مشابه تجربیاتی بود که متخصصان بیان کرده بودند؛ لذا چارچوب نظری مدرسه صالح در زمینه برنامه درسی تدوین گردید.

پیش‌زمینه‌های قانونی و اسناد بالادستی ایران در مرحله بعد، وضعیت موجود تحلیل کمی مبانی مدرسه صالح و برای تشخیص وضعیت مطلوب تجارب داخلی، الگوهای موجود، مؤلفه‌ها و مفروضات درسی، پیشینه‌ها و اسناد بالادستی در آموزش و پرورش و نقشه جامع علمی کشور و برنامه درس ملی مورد مطالعه قرار گرفت. در مرحله مطالعه وضعیت مطلوب ایران شامل مطالعه و بررسی اسناد بالادستی، گزارش‌ها، مدارک رسمی و کتب با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوی اطلاعات لازم جمع‌آوری شد. به واسطه اطلاعات فراهم شده وضعیت نظام آموزشی جهت طراحی و اجرای مدرسه صالح روشن گردید.

شیوه‌های تجزیه و تحلیل اطلاعات این‌گونه است: مبانی روان‌شناسی، فلسفی، جامعه‌شناختی و برنامه درسی مدرسه صالح در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران به صورت کتابخانه‌ای کلیه اسناد و مباحث مرتبط با مدرسه صالح بررسی و سپس به شیوه مرور سیستماتیک بررسی شد؛ برای پردازش داده‌های وضعیت موجود (تحلیل مدرسه صالح) و همچنین وضعیت مطلوب الگوهای موجود در آموزش مدرسه صالح، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، نقشه جامع علمی کشور بهره گرفته شد؛ تجزیه و تحلیل طراحی راهنمای مطلوب، با استفاده از کدگذاری و به روش سنتز پژوهی و براساس نظریه اگر است؛ اعتبارسنجی الگوی مطلوب نیز توسط پرسش‌نامه انجام گرفت.

۳. یافته‌ها

برای اعتباریابی الگوی پیشنهادی جهت اجرا، از آگاهان کلیدی با ملاک‌هایی مانند مدرک تحصیلی Ph.D، آگاهی درباره دانش موضوعی (تألیف مقاله، کتاب در زمینه مربوط) و تجربه عملی یا آشنایی با مسائل برنامه درسی مدرسه صالح به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب گردید. به‌منظور اعتباریابی الگوی بهینه برنامه درسی مدرسه صالح، از طریق پرسش‌نامه نظرات ۲۰ نفر از متخصصان رشته علوم تربیتی استخراج و پرسش‌های مطرح شده و جمع‌بندی به‌صورت زیر مورد بررسی قرار گرفت: ۰/۹۰ درصد از متخصصان، محورهای پیشنهادی در این الگو را کافی دانسته‌اند و بیان کردند که تقریباً تمامی محورهای مرتبط با برنامه درسی مدرسه صالح که شامل مبانی روان‌شناختی، مبانی رویکردهای جدید و مبانی برنامه درسی مرتبط مدرسه صالح در الگوی مطلوب، مورد توجه قرار گرفته است. ۰/۹۰ درصد از متخصصان اظهار داشته‌اند که اهداف ذکر شده براساس نظام معیار اسلامی با اصول حاکم بر تعلیم و تربیت مدرسه صالح ارتباطی هم‌خوانی و انطباق دارد. همچنین ۰/۹۰ متخصصان اظهار داشته‌اند که محتوای الگوی مدرسه صالح دارای جامعیت بوده و متناسب با اصول و اهداف تدوین شده است. ۰/۸۵ متخصصان اظهار داشته‌اند که فعالیت‌های یادگیری الگوی پیشنهادی برای تعلیم و تربیت قابلیت انطباق‌پذیری بالاتری با نیازها و خصوصیات فراگیران، مدرسه و جامعه دارد. نظر متخصصان بر این است که با در نظر گرفتن الگوی برنامه درسی مدرسه صالح، بین عناصر برنامه درسی و حوزه‌هایی که مورد مطالعه قرار گرفته، ارتباط منطقی و تناسب حاکم است. در برنامه درسی مطلوب، توازن سه عنصر مفاهیم، فعالیت‌ها و ارزش‌ها و نگرش‌ها ضروری است. یعنی برنامه درسی نه مفهوم زده باشد که امکان تفکر را سلب نماید، نه فعالیت زده شود که کثرت فعالیت‌های متنوع باعث به هم خوردن توازن شود و نه اینکه افراط در نگرش‌ها و ارزش‌ها، نتایج منفی به دنبال داشته باشد. در برنامه درسی مدرسه صالح نیز این تعادل و توازن از هدف تا ارزشیابی برقرار است.

جدول ۱. نتایج اعتبارسنجی الگوی پیشنهادی براساس طرح اکر

کاملاً مخالفم		مخالفم		نظری ندارم		موافقم		کاملاً موافقم		عناصر
درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	
-	-	-	-	-	-	.۵	۱	.۹۵	۱۶	منطق
-	-	-	-	-	-	.۱۰	۲	.۹۰	۱۸	اهداف
-	-	.۵	۱	-	-	.۵	۱	.۸۵	۱۸	محتوا
-	-	-	-	-	-	.۱۵	۳	.۸۰	۱۷	فعالیت‌های یادگیری
-	-	-	-	-	-	.۵	۱	.۸۵	۱۷	نقش معلم
-	-	.۱۰	۲	-	-	.۱۵	۳	.۹۰	۱۹	مکان
-	-	.۵	۱	-	-	.۵	۱	.۸۰	۱۷	زمان
-	-	-	-	-	-	.۱۰	۲	.۹۵	۱۹	گروه بندی
-	-	-	-	-	-	.۱۵	۳	.۹۰	۲۰	مواد و منابع
-	-	-	-	-	-	.۱۰	۲	.۸۰	۱۶	ارزشیابی

جدول ۲. مشخصات کلی الگو و میزان سازگاری درونی عناصر و قابلیت اجرایی

خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		پرسش
درصد	نمره	درصد	نمره	درصد	نمره	درصد	نمره	درصد	نمره	
-	-	-	-	-	-	-	-	.۱۰۰	۲۰	میزان سازگاری درونی عناصر
-	-	-	-	-	-	-	-	.۱۰۰	۲۰	قابلیت اجرایی الگو
-	-	-	-	-	-	-	-	.۱۰۰	۲۰	چهارچوب الگو

۴. تأثیر معماری اسلامی بر ارتقای کیفیت فضای آموزشی مدارس ایران

یکی از بناهای مهم معماری دوره اسلامی ایرانی، مدارس می‌باشند. تلفیق و ترکیب دو عملکرد مدرسه و معماری اسلامی باعث شکل‌گیری و نوآوری در خلاقیت فضای معماری این‌گونه بناها گشته است. در قرن‌های اخیر عدم درک عمیق ارزش‌های اصیل هنر و معماری اسلامی موجب عقب‌ماندگی در این موضوع شده است؛ همچنین معماری اسلامی و هنر اسلامی جدا از کارکرد و زیبایی، معانی در درون خود جای داده‌اند. که نیاز به احیا و بازسازی آن به هر نحوی مشهود و لازم می‌باشد. از این‌رو امروزه بحث دربارهٔ فرهنگ و معماری در شاخه‌های مختلف علمی مورد توجه قرار

گرفته است. که از جهت انتقال این مفاهیم به نسل‌های آتی و بهره‌گیری در زندگی‌شان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. شناخت اصول و معیارهای هنر اسلامی نیازمند درک رابطه هنر و مذهب می‌باشد، که بر اصل یگانگی استوار است. معماری ایران و اسلامی در قالب طراحی یک مدرسه نه تنها معرف شهروندان و اصول اعتقادات آن‌ها است؛ بلکه خود به وجودآورنده احساسی پاک و متعالی در بیننده می‌باشد. در نتیجه با توجه به چنین دستاوردهای به این مهم رسیده شد، که در معماری ایرانی و اسلامی که گویای فرهنگ، هویت و کالبد وجودی می‌باشد (بزرگ‌زاده، ۱۳۹۸).

در میان زیرمجموعه‌های معماری، معماری مدارس و بناهای مذهبی جایگاه ویژه‌ای دارد و بخش چشمگیری از بقایای معماری قدیم را شامل می‌شود که می‌توان از جنبه‌های مختلف معماری، تاریخی، هنری، مذهبی و اجتماعی آن‌ها را مطالعه و بررسی کرد. البته این نکته به صورت عمیق‌تر در مطالعات مرتبط با شناخت معماری ایرانی و اسلامی نیز مشاهده می‌شود. آنچه بیش از هر چیز دیگر قابل توجه می‌نماید، آن است که کیفیت معماری مدارس سنتی ایران به صورت مستقیم یا غیرمستقیم با مفاهیم معماری ایرانی و اسلامی ارتباط داشته است. نکته قابل توجه آن است که آموزش در مدارس سنتی ایران، نوعی آموزش تلفیق شده با مفهوم مطلوبیت بوده است. هنر جو و هنرآموز همراه با آموزش، بسیاری دیگر از فعالیت‌های مهم را نیز برعهده می‌گرفتند. این نوع آموزش، با عنوان تعلیم همراه با تعلم یاد شده است. در این گونه فضاها رضایتمندی در کنار سایر امور آموزشی مدنظر بوده است. از این تعامل در معماری ایرانی با عنوان حکمت معماری اسلامی یاد شده است. در طراحی مطلوب فضاهای آموزشی با رویکرد آموزش اسلامی، توجه به فاکتورهای مؤثر بر رضایتمندی افراد از حضور در مدرسه مانند توجه به آسایش کالبدی، امنیت روانی، جذابیت محیطی، احساس تعلق، انعطاف‌پذیری و ادراک محیطی دارای اهمیت بالایی هستند به گونه‌ای که در راستای تأمین رضایتمندی فضاهای آموزشی، توجه به عوامل مؤثر بر آن‌ها ضرورت دارد (عظمتی و همکاران، ۱۳۹۸).

نتیجه‌گیری

اعتبارسنجی، مطالعه‌ای است که میزان موفقیت و شکست یک ایده بالقوه را مطرح کرده و ضرورت پیش از سرمایه‌گذاری را تجزیه و تحلیل می‌نماید. برای اعتبارسنجی یک برنامه درسی لازم است نظرات متخصصان و خبرگان این رشته در ارتباط با برنامه درسی طراحی شده، کسب شود؛ بنابراین منظور از اعتباربخشی، سنجش برنامه درسی با استفاده از نظرات و دیدگاه‌های متخصصان برنامه و موضوعات درسی در عمل و ارزشیابی محتوا و نظریه‌های یادگیری است. در این خصوص ارزش و اثربخشی برنامه درسی از زوایای متعدد برنامه، هدف، اثربخشی، محتوا، الگو، روش‌های تدریس و ارزشیابی سنجیده می‌شود. برای بررسی نهایی اعتبار راهنمای پیشنهادی، خلاصه الگوی پیشنهادی و پرسش‌هایی راجع به آن برای تعدادی از افرادی که می‌توانستند در این زمینه داوری کنند ارسال شد. این افراد شامل اساتید برنامه‌ریزی درسی و اساتید و متخصصان تعلیم و تربیت بودند. پرسش‌نامه شامل نظرخواهی از شرکت‌کنندگان در اعتباریابی درباره عناصر ده‌گانه در پنج گزینه کاملاً موافقم، موافقم، نظری ندارم، مخالفم، کاملاً مخالفم بود. مجموعاً ۲۰ پرسش‌نامه مربوط به اعتباریابی تکمیل و بازگردانده شد. به منظور بررسی پرسش‌نامه، روایی صوری، روایی محتوایی

با ابزارهایی مورد بررسی قرار گرفت. روایی صوری با استفاده از نظر متخصصان و اساتید مجرب مورد تأیید قرار گرفت. به منظور برآورد روایی محتوایی نیز از جدول هدف محتوا استفاده شد.

پایایی پرسش‌نامه با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۸۹ به دست آمد که نشان از پایایی مناسب برای این ابزار است، برای اعتبارسنجی راهنمای برنامه درسی پیشنهادی استفاده شود. پرسش‌نامه دارای ۲۰ سؤال و برگرفته از تعریف عملیاتی متغیرها و اهداف تحقیق، ویژگی‌های مدرسه صالح و چیدمان ده عنصری الگوی اکر و با طیف لیکرت تهیه گردید. در مجموع پس از بررسی جواب‌ها نتایج زیر به دست آمد. اغلب متخصصان اظهار داشتند که اهداف نام‌برده شده با قوانین حاکم بر تعلیم و تربیت مدرسه صالح ارتباط و هم‌خوانی دارد. کارشناسان بیان داشته‌اند که محتوای طرح مدرسه صالح دارای کاملی بوده و متناسب با اصول و اهداف درست شده است. کارشناسان بیان کردند که فعالیت‌های یادگیری راهنمای برنامه درسی پیشنهادی برای آموزش و تربیت قابلیت انطباق‌پذیری بالاتری با نیازها و خصوصیات دانش‌آموزان، مدرسه و جامعه دارد. نظر متخصصان بر این است که با در نظر گرفتن الگوی برنامه درسی مدرسه صالح، بین عناصر برنامه درسی و حوزه‌هایی که مورد مطالعه قرار گرفته، ارتباط منطقی حاکم است. بررسی موانع و چالش‌های برنامه درسی، عیب‌جویی نیست. از ابتدا سند تحول بنیادین و مدرسه صالح بر آن بوده‌اند که آغازی باشند بر تغییر و تحول بر روند فضای موجود و حرکتی باشند در جهت رشد و توسعه جامعه؛ لذا حضور و نظارت مداوم شورای عالی انقلاب فرهنگی در روند ترمیم و بازبینی منظم هر پنج سال یک‌بار ضرورت بوده و برای پیشگیری از زوال این سند، حضوری مبارک و ضروری است. از لوازم شکل‌گیری برنامه درسی مطلوب هم این است که یافته‌ها و دستاوردهای جدید علمی به‌طور منظم به سیستم برنامه درسی تزریق شود. در طراحی برنامه درسی مدرسه صالح نیز لازم است از غلبه امور اجرایی و افکار صرف سیاسی بر جنبه علمی ممانعت گردد و واقع‌گرایی در اجرا لحاظ گردد. چون که برنامه درسی برای رسیدن به هدف غایی از میان واقعیت می‌گذرد؛ لذا لازم است برنامه درسی مدرسه صالح، آرمان‌گرا ولی واقع‌نگر باشد تا فاصله نظر تا عمل محقق گردد. از طرفی، دلیل وجودی هر نظام آموزشی، تحقق اهداف ترسیم شده آن نظام است. مدرسه صالح، بستر تحقق اهداف ترسیم شده نظام است. به طوری که قرار است در این واحد تحول، یعنی مدرسه، تربیت صحیح بر مبنای اصول اسلام تحقق یابد. غنای محیط یادگیری جهت پاسخگویی به نیازهای دانش‌آموزان، انعطاف‌پذیری مدرسه و پویایی آن مسئله‌ای است که باید پاسخگوی علایق و ویژگی‌های دانش‌آموزان باشد و این امر می‌طلبد که با بررسی و رصد تجارب جهانی و نظام‌های آموزشی موفق که با مدرسه صالح سازگار هستند، هم از نظر سازه و فیزیک مدرسه و هم از نظر برنامه درسی مدرسه صالح که جهانی‌اندیش نیز هست، مورد مذاقه و بازبینی قرار گیرد. چون امکان‌سنجی باید آینه تمام‌نمای اهداف برنامه درسی باشد لازم است این مطالبی را نیز عنوان کنیم که سازگاری مفروضات این مدرسه با ارزش‌های انسانی بستر لازم را جهت دستیابی به چشم‌انداز و کارکردهای جهانی یک مدرسه ایدئال و همراهی با آخرین تحولات علمی و تربیت دانش‌آموزان متناسب با نیازهای دنیای مدرن را در جامعه به‌خوبی فراهم آورده و از طرفی رنگ و بوی گزاره ارزشی، نشانه‌های تمدن اسلامی و ایرانی را داراست و این یک نقطه قوت برای برنامه درسی مدرسه صالح است که می‌تواند در مواجهه با چالش‌های پیشرو در

عرصه‌های مختلف ایفای نقش فعال نماید. منطق، اهداف و سیاست‌ها، محتوا و روش‌ها و سایر عناصر برنامه درسی طوری طراحی شده است که یک الگوی انسانی، اسلامی و ایرانی را شکل دهد. سبک زندگی مدرسه صالح، رفتارهای معیار شده‌ای است که با ملاک‌های انسانی، اسلامی و ایرانی بوده و زمینه‌سازی را برای تحقق حیات طیبه و هدایت انسان‌ها به سوی کمال را فراهم می‌سازد. این مدرسه به دنبال تربیت متربیانی است که در مواجهه با چالش‌های دنیای کنونی، با درک درستی از خود و دیگران، بتواند هوشمندانه اقدام نماید. مدرسه صالح مبتنی بر نظام معیار اسلامی طراحی شده و با بهره‌گیری از نظرات اندیشمندان ایران اسلامی و نیز با بهره‌گیری از تجارب جهانی در پی خلق سبک زندگی مطلوب و اسلامی است. در پایان لازم است عنوان شود همواره در تدوین و طراحی اسناد، تحلیل‌هایی وجود دارد که به توسعه و تکامل آن‌ها کمک می‌کند. در این میان، تأکید بخش سوم از فصل هشتم سند تحول بنیادین به ترمیم و به‌روزرسانی آن؛ همچنین اشاره بند بیست و دوم سند تحول به انجام مطالعات راهبردی آینده‌نگر در آموزش و پرورش و تدوین برنامه‌های آینده‌پژوهانه و اجرای آن، حاکی از اهمیت و ضرورت بازنگری و تکمیل سند در بازده‌های زمانی مشخص شده است که لازم است، بعد از اصلاح سند تحول بنیادین، تغییرات لازم در طراحی راهنمای برنامه درسی مدرسه صالح نیز اعمال گردد.

منابع و مأخذ:

کتابها

- آقازاده، احمد. (۱۳۸۳). مسائل آموزش و پرورش ایران. تهران: انتشارات سمت.
- آقایی، علی. (۱۳۸۹). آینده‌شناسی در آموزش و پرورش. مشهد: آستان قدس رضوی، شرکت به نشر.
- اساسنامه دانشگاه فرهنگیان. (۱۳۹۱). معاونت آموزشی و پژوهشی.
- امانی، محمود. (۱۳۸۷). الگوی نظری تربیت علمی و فناوری در نظام آموزش و پرورش ج.ا.ا. طرح تدوین سند ملی آموزش و پرورش، کمیته مطالعات نظری.
- امانی، محمود. (۱۳۹۰). بررسی وضعیت موجود تربیت علم و فناوری دانش‌آموزان و ارزیابی آن براساس مؤلفه‌های اصلی آموزش و پرورش. شورای عالی آموزش و پرورش: طرح تدوین سند ملی آموزش و پرورش.
- امیری، کاوه. (۱۳۹۲). حیات طیبه مقدمه‌ای جهت وصول به قرب الی الله به‌عنوان هدف غایی در نظام تربیتی در حال توسعه.
- امینی مشهدی، سمانه و غفاری، ابوالفضل. (۱۳۹۲). تأملی بر رویکردهای تربیت ارزشی: نگاهی به جایگاه تربیت ارزشی و تحول آن در نظام آموزش و پرورش، چکیده مقالات چهارمین همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران، مبانی فلسفی تحول در نظام آموزش و پرورش ایران، دانشگاه فردوسی، مشهد.
- ایمان، محمدتقی. (۱۳۹۱). روش‌شناسی تحقیقات کیفی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- پیروانی‌نیا، پونه و پیروانی‌نیا، پگاه. (۱۳۹۲). تحلیل سند تحول بنیادین آموزش و پرورش از نظر میزان اهمیت به یادگیری سازمانی، شیراز، اداره کل آموزش و پرورش استان فارس.
- پیری، موسی؛ طالب‌زاده، محسن، عظیمی‌گیوی، محمد. (۱۳۹۳). روش تحقیق کمی و کیفی. تهران: انتشارات صداقت.
- تافلر، آلوین. (۲۰۰۰). موج سوم. ترجمه: شهیندخت خوارزمی، تهران: علم.
- حسنی، محمد. (۱۳۸۵). تدوین چهارچوب فلسفی و دینی سند ملی آموزش و پرورش کمیته مطالعات نظری.
- خمینی، روح‌الله. (۱۳۹۶). صحیفه نور. ج ۱۵، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خوارزمی، شهیندخت. (۱۳۸۶). جابه‌جایی در قدرت. چاپ هشتم، تهران: علم.
- شاملی، عباسعلی. (۱۳۸۸). تدوین بنیان‌های فلسفی و دینی سند ملی آموزش و پرورش طرح تدوین سند ملی آموزش و پرورش، کمیته مطالعات نظری.
- شعاری‌نژاد، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). فلسفه آموزش و پرورش. تهران: انتشارات امیرکبیر.

شورت، ادموند سی. شورت. (۱۳۹۸). روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی. ترجمه: محمود میرمحمدی. تهران: انتشارات سمت.

طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۷۰). تفسیر المیزان. قم: مؤسسه دارالعلم قم.

عراقیه، علیرضا و باقرنژاد، رقیه. (۱۳۹۷). تبیین آینده‌پژوهی در ارتقاء برنامه درسی. دومین کنفرانس بین‌المللی تحولات نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری، تهران: شرکت بین‌المللی کوش.

علم الهدی، جمیله. (۱۳۸۳). تبیین فلسفی کارکردهای پنهان فناوری اطلاعات. در همایش برنامه درسی در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات. تهران: آئیژ: انجمن برنامه‌ریزی درسی ایران.

----- (۱۳۸۶). فلسفه تعلیم و تربیت رسمی از دیدگاه اسلام، وزارت آموزش و پرورش.

کلینی، محمدبن یعقوب. (بی‌تا). اصول کافی، ترجمه و شرح: سید جواد مصطفوی، تهران: کتاب‌فروشی علمیه اسلامی.

گوتک، جرال ال. (۱۳۸۶). مکاتب فلسفی و آرای تربیتی. ترجمه: محمدجعفر پاک‌سرشت، تهران: انتشارات سمت.

مارش، کالین. (۱۹۳۹). مفاهیم اساسی برنامه درسی. ترجمه: سیروس اسدیان. تهران: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.

مبانی نظری سند تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۰). تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.

ملکی، حسن. (۱۳۸۴). برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل). مشهد: پیام اندیشه.

----- (۱۳۷۹). مبانی برنامه‌ریزی درسی آموزش و متوسطه. چاپ نهم، تهران: انتشارات سمت.

----- (۱۳۸۴). برنامه‌ریزی درسی. مشهد: پیام اندیشه.

ملکی‌فر، عقیل. (۱۳۸۵). الفبای آینده‌پژوهی: علم و هنر کشف آینده و شکل بخشیدن به دنیای مطلوب فردا. تهران: نشر مؤسسه فرهنگی انتشارات کرانه علم.

مه‌دیان، محمدجعفر. (۱۳۸۵). مبانی و اصول تعلیم و تربیت. تهران: نشر ساولان.

مهرمحمدی، محمود. (۱۳۸۷). برنامه درسی، نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها. مشهد: شرکت به نشر.

----- (۱۳۸۹). سخنرانی در نشست علمی ارائه یافته‌های پژوهش بررسی میزان رعایت اهداف شورای عالی آپ.

در برنامه‌های درسی، سالن طبقه هشتم سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی.

میلر، جان (۱۹۴۳). نظریه‌های برنامه درسی، ترجمه: محمود مهرمحمدی. تهران: انتشارات سمت.

نلسون، آنابل. (۱۹۴۸). طراحی برنامه درسی. ترجمه: یوسف رضاپور. تهران: انتشارات سمت.

- نوریان، محمد. (۱۳۸۸). راهنمای عملی تحلیل محتوای کتاب‌های درسی. تهران: نشر شورا.
- هومن، حیدرعلی. (۱۳۸۵). راهنمای عملی پژوهش کیفی. تهران: انتشارات سمت.
- یارمحمدیان، محمدحسین. (۱۳۸۸). اصول برنامه‌ریزی درسی. تهران: انتشارات یادواره کتاب.

مقالات

- الیاسی، فرنگیس؛ کمرئی، علیرضا و سلطانی، ایرج. (۱۳۹۵). «تبیین و واکاوی برنامه درسی با رویکرد آینده‌پژوهانه در افق ۱۴۰۴. دومین همایش ملی تربیت‌معلم». اصفهان: دانشگاه فرهنگیان، دانشگاه اصفهان.
- امین بیدختی، علی‌اکبر؛ رستگار، عباسعلی و نامنی، احمد. (۱۳۹۴). «آینده عالی در توسعه سرمایه انسانی کشور؛ سناریویی محتمل برای افق ۱۴۱۰». پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۲۱(۳): ۳۱-۵۵.
- باقری، خسرو. (۱۳۸۲). «درآمدی بر فلسفه آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۴.
- بزرگزاده، مرجان. (۱۳۹۸). «طراحی مدرسه با رویکرد معماری اسلامی با تأکید بر آموزه‌های معماری ایرانی اسلامی در شهر شاهرود. ششمین کنفرانس ملی پژوهش‌های کاربردی در مهندسی عمران و مدیریت شهری.
- بهشتی، محمد. (۱۳۸۸). «روش‌های تربیت معنوی». دوماهنامه اخلاق و تربیت خُلق، ش ۱۴، قم، مؤسسه فرهنگی دارالهدی.
- پارسا، عبدالله؛ کشاورزی، فهیمه و دهقان، نجمه. (۱۳۹۰). «سنجش میزان اثربخشی آموزش عالی بر توانمندی‌های آینده‌شناسی و موفقیت تحصیلی دانشجویان (مطالعه موردی: دانشگاه شهید چمران اهواز)». اولین همایش بین‌المللی مدیریت، آینده‌نگری، کارآفرینی و صنعت در آموزش عالی، سنندج، ایران.
- پدرام، عبدالرحیم. (۱۳۹۹). «مفهوم نشانه‌های ضعیف در آینده‌پژوهی». آینده‌پژوهی دفاعی، شماره ۱۷.
- خاوری، ابوذر و دیگران. (۱۳۹۵). «ویژگی‌های مدرسه صالح در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش». سومین همایش ملی راهکارهای توسعه و ترویج علوم تربیتی، روان‌شناسی، مشاوره و آموزش در ایران.
- خاوری، ابوذر، زارعی، خدیجه. (۱۳۹۲). «ویژگی‌های مدرسه صالح در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش». مجله نوآوری آموزشی، دوره ۲، شماره ۱.
- خلیفه، رضا و خلیفه، مصطفی. (۱۳۹۷). «رویکرد آینده‌پژوهی و نقش و اهداف آن در برنامه درسی تعلیم و تربیت نوین». آموزش پژوهی، ۱۵: ۱۹-۳۱.
- شکوهی‌فر، حسین، سورگی، فائزه. (۱۳۹۰). «میزان تحقق ویژگی‌های مدرسه صالح از دیدگاه معلمان دوره ابتدایی». اولین کنفرانس ملی یافته‌های نوین حوزه یاددهی و یادگیری.

- صمدی، معصومه و رضایی، منیره. (۱۳۹۰). «بررسی نقش تربیتی خانواده در نظام تربیت رسمی و عمومی از دیدگاه علم و دین. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی». شماره ۱۲، ۹۵-۱۱۷.
- عظمتی، حمیدرضا؛ نوروزیانملکی، سعید و پورباقر، سمیه. (۱۳۹۸). «الگوی اسلامی آموزش و مفهوم رضایتمندی در طراحی معماری مدارس ایرانی». پنجمین کنگره علوم انسانی اسلامی.
- کشاوری، مهدی؛ یارمحمدیان، محمدحسین و نادى، محمدعلی. (۱۳۹۶). «طراحی الگوی روش‌های تدریس مبتنی بر توسعه آینده‌پژوهی در آموزش عالی ایران». رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۸(۴): ۱۵۷-۱۷۳.
- مهر محمدی، محمود. (۱۳۸۷). «الگوی نظری زیرنظام برنامه درسی در نظام آموزش و پرورش ج.ا.ا». طرح تدوین سند ملی آموزش و پرورش، کمیته مطالعات نظری.
- واعظی، سیدکمال؛ قمیان، محمد مهدی و وقفی، سیدحسام. (۱۳۹۶). «آینده‌پژوهی در علوم انسانی با رویکرد مدیریت دانش؛ ملاحظات، دستاوردها و اثرات». مدیریت سازمان‌های دولتی، ۵(۳): ۳۱-۴۶.
- هدایتی، فرشته، خوارزمی، رحمت‌الله. (۱۳۹۵). «آسیب‌شناسی اجرای برنامه‌های سند تحول براساس مبانی مدیریت تحول سازمانی». راهبرد توسعه، ش ۴۵، ۲۵۹-۲۴۰.

Alschuler, A.s. (Ed) (۱۹۸۲). Values concepts and techniques, Revised Ed. Washington, D.C.: National Education Association.

Berman, L. M. (۱۹۶۸). New priorities in the curriculum. Columbus, OH: Charles E. Merrill.

Grant, J. (۲۰۱۸). Principles of curriculum design. The Open University, Milton Keynes, UK.

McNeil, J.D. (۱۹۸۵). Curriculum: A comprehensive introduction, ۳rd Ed. Boston: Little, Brown.

Moore, M. (۲۰۲۱). Six Steps of Curriculum Design. Rotherham, South Education Administration Programs.. Yorkshire.